UNITED NATIONS
TURKMENISTAN

United Nations Trust Fund for Human Security

Türkmenistanyň hökümeti bilen Birleşen Milletler Guramasynyň Bilelikdäki maksatnamasy

Global pandemiýa bilen baglanyşykly köp ölçegli töwekgelçilikleri we howplary azaltmak üçin düşünjeliligi ýokarlandyrmak we ýaşlary çekmek

Adam howpsuzlygy näme?

KESGITLEMELER s.2
KOMPONENTLER s.3
ORNAŞDYRMAK s.4
MEÝILNAMALAŞDYRMAK s.5
PANDEMIÝA WE ADAM HOWPSUZLYGY s.6

Adam howpsuzlygy näme?

Adam howpsuzlygy "howpsuzlyga" adamlaryň nukdaýnazaryndan seretmek we olaryň durmuşyndaky köpdürli howplary ykrar etmek diýmekdir.

Adam howpsuzlygy, adamlaryň **ýaşamagyna** (fiziki taýdan zorluk, sütem, yzarlanma ýa-da ölüm), **eklenjine** (işsizlik, azyk howplulygy, saglyga abanýan howplar we ş.m.) we **mertebesine** (adam hukuklarynyň ýoklugy, deňsizlik, çetleşdirme, diskriminasiýa we ş.m.) howp abanyp biljekdigini ykrar etmegi aňladýar.

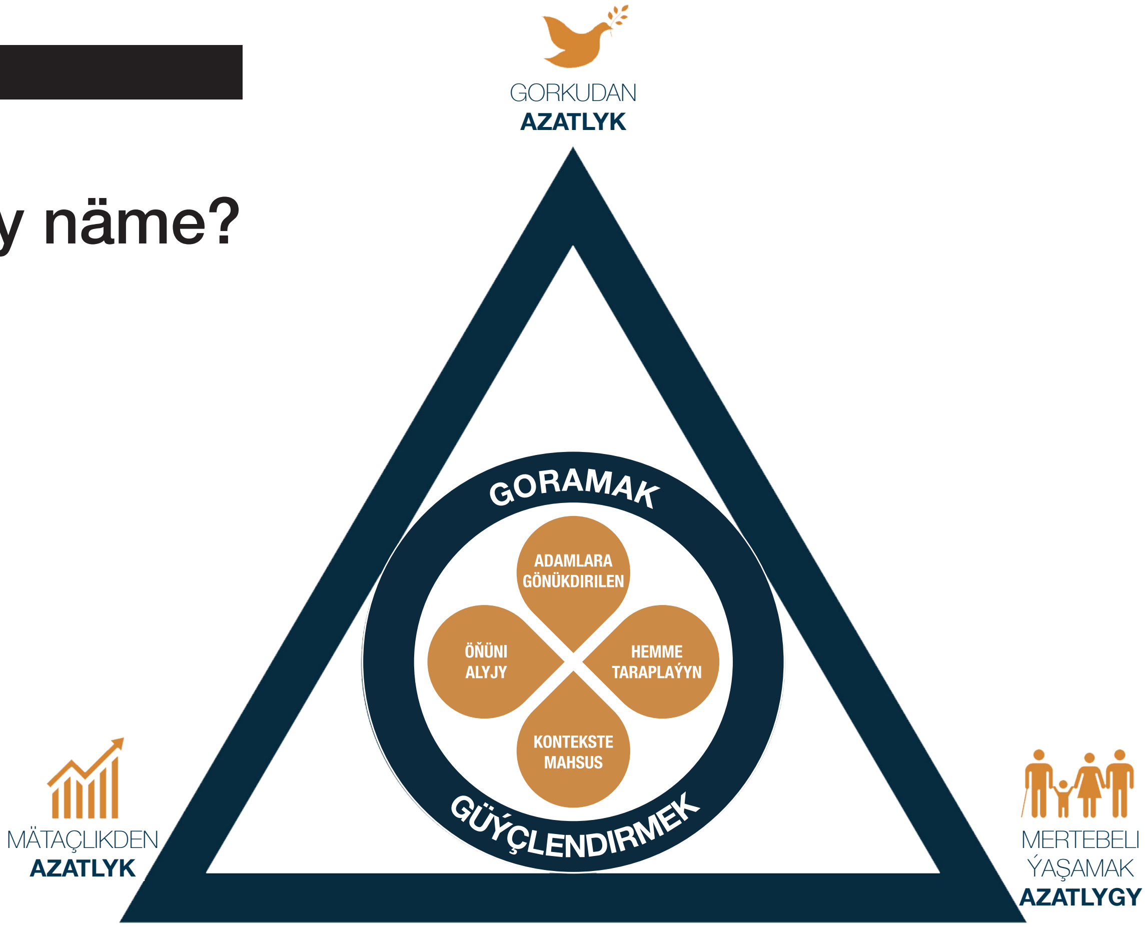

BMG-niň Baş Assambleýasynyň 2012-nji ýyldaky rezolýusiýasy Adam howpsuzlygy kesgitlemesinde 3 azatlygy ykrar edýär:

Gorkudan azatlyk, adamlaryň howpsuzlygyna we fiziki eldegrilmezligine gönüden-göni howplardan, şol sanda daşarky döwletleriň, bir döwletiň öz raýatlaryna garşy, toparlaryň toparlara garşy we şahslaryň şahslara garşy hereketlerinden döreýän zorluklardan goraglylygy aňladýar.

Mätäçlikden azatlyk, esasy zerurlyklary, durmuşyň ykdysady, sosial, medeni we ekologik jähtlerini we eklenji goramagy aňladýar.

Mertebeli ýaşaýyş, adamlara saýlamaga we özleriniň güýç-kuwwatyny artdyrmak üçin amatly ýagdaýlary gözlemäge mümkinçilik berýän has ýokary hilli durmuş derejesini we adamlaryň abadançylygyny ýokarlandyrmagy aňladýar.

KOMPONENTLER

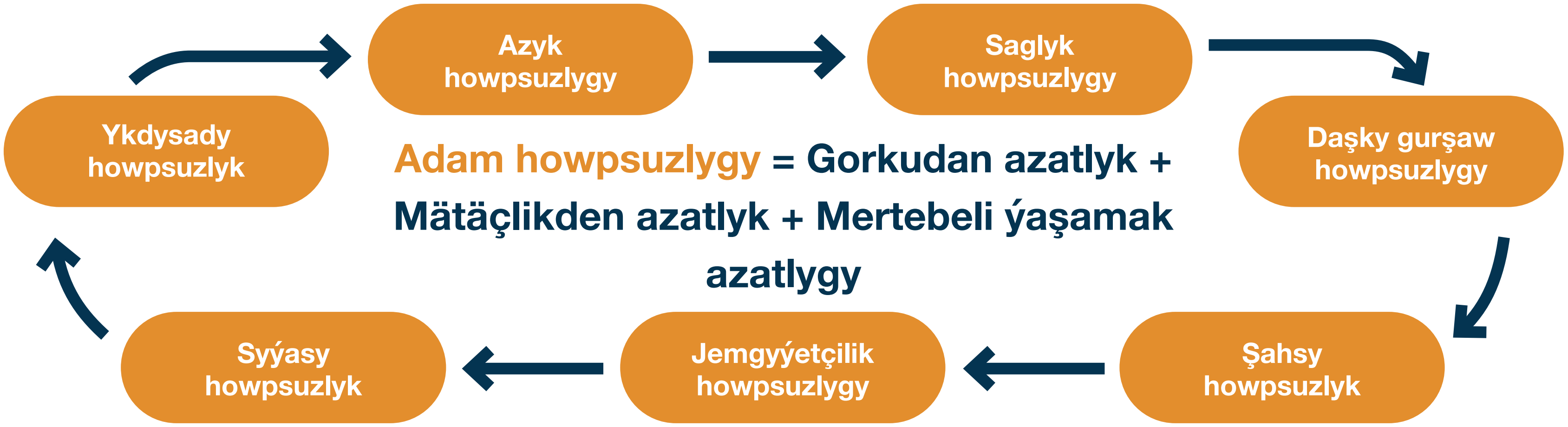

Adam howpsuzlygy = Gorkudan azatlyk + Mätäçlikden azatlyk + Mertebeli ýaşamak azatlygy

Howpsuzlyk görnüşleri	*Howplar*	*Talaplar*
Ykdysady howpsuzlyk	Dowamly garyplyk, işsizlik, pes girdeji we ş.m.	Öndürijilikli we düşewüntli işden ýa-da hökümet tarapyndan maliýeleşdirilýän durmuş üpjünçiliginden kepillendirilen esasy girdejini talap edýär.
Azyk howpsuzlygy	Açlyk, gytlyk, azygyň adalatsyz paýlanyşy, arassa suw ýetmezçiligi we ş.m.	Ähli adamlaryň esasy azyklara fiziki we ykdysady taýdan elýeterliliginiň bolmagyny talap edýär.
Saglyk howpsuzlygy	Ýokanç keseller, ene ölümleri, ýokary hilli saglygy goraýşyň elýeterli däldigi we ş.m.	Saglygy goraýyş hyzmatlaryna, howpsuz we amatly maşgala meýilleşdirişine elýeterliligi talap edýär.
Daşky gurşaw howpsuzlygy	Hapalanan howa, tebigy we adam tarapyndan döredilen betbagtçylyklar, suwarymly ýerleriň elýeter bolmazlygy, ýygnalmaýan zyňyndylar we ş.m.	Ýerli ekoulgamlaryň zaýalanmagy, howanyň we suwuň hapalanmagy, çölleşme, tebigy we adam tarapyndan döredilen betbagtçylyklar ýaly howplara garşy goraglylygy talap edýär.
Şahsy howpsuzlyk	Fiziki zorluk, jenaýat, maşgaladaky sütem, çaga zähmeti we ş.m.	Jenaýatdan, zorlukdan, gorkudan howpsuzlygy talap edýär.
Jemgyýetçilik howpsuzlygy	Milletara, dini we beýleki degişlilik (m.ü. millet) esasly kemsitme, çetleşme (marginalizasiýa) we ş.m.	Etnik ýa-da ýerli toparlary we bosgunlary kemsidiji, zulum edijilikli adatlardan, toparlaýyn gozgalaňdan we ş.m. goraglylygy talap edýär.
Syýasy howpsuzlyk	Syýasy jezalandyrma (repressiýa), adam hukuklarynyň bozulmagy we ş.m.	Adam hukuklaryna hormat goýulmagyny, syýasy ýa-da döwlet repressiýalardan goraglylygy talap edýär.

Dört ýörelge we ikitaraplaýyn çarçuwa

Adam howpsuzlygy syýasatyny, maksatnamasyny ýa-da taslamasyny işläp düzmek üçin dört sany ýörelge “goramak we güýçlendirmek” çarçuwasy arkaly durmuşa geçirilmeli.

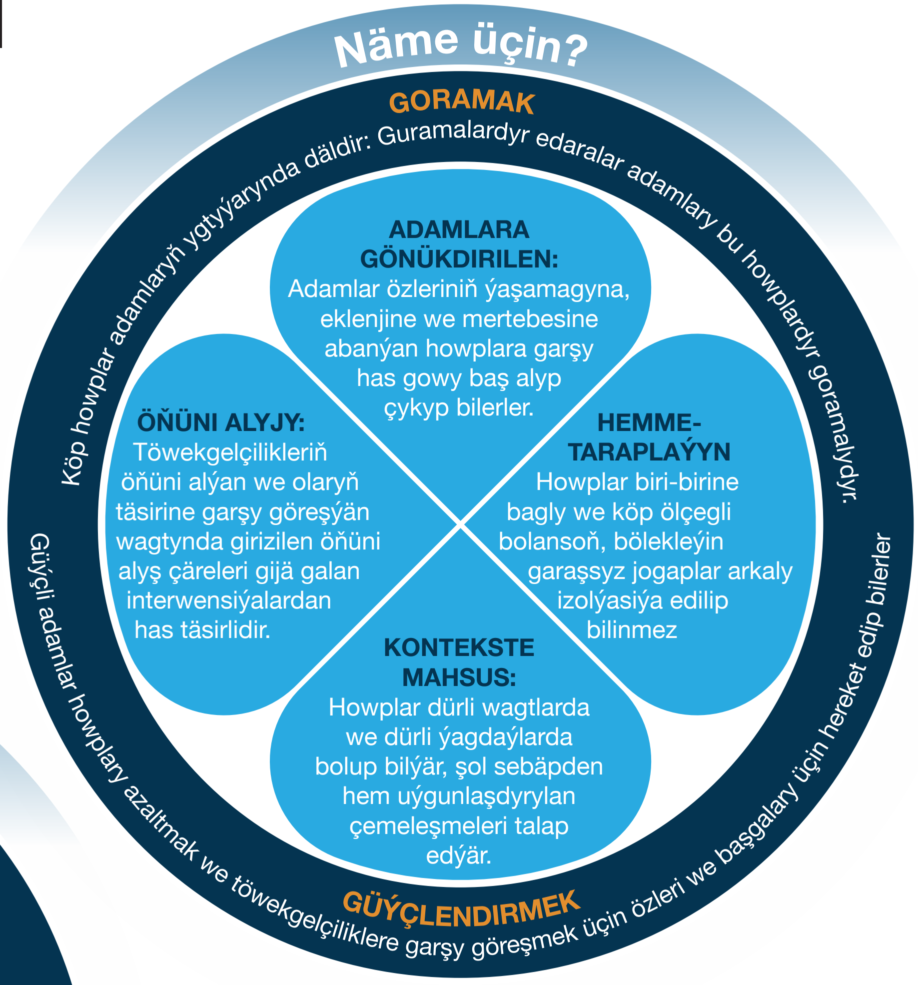

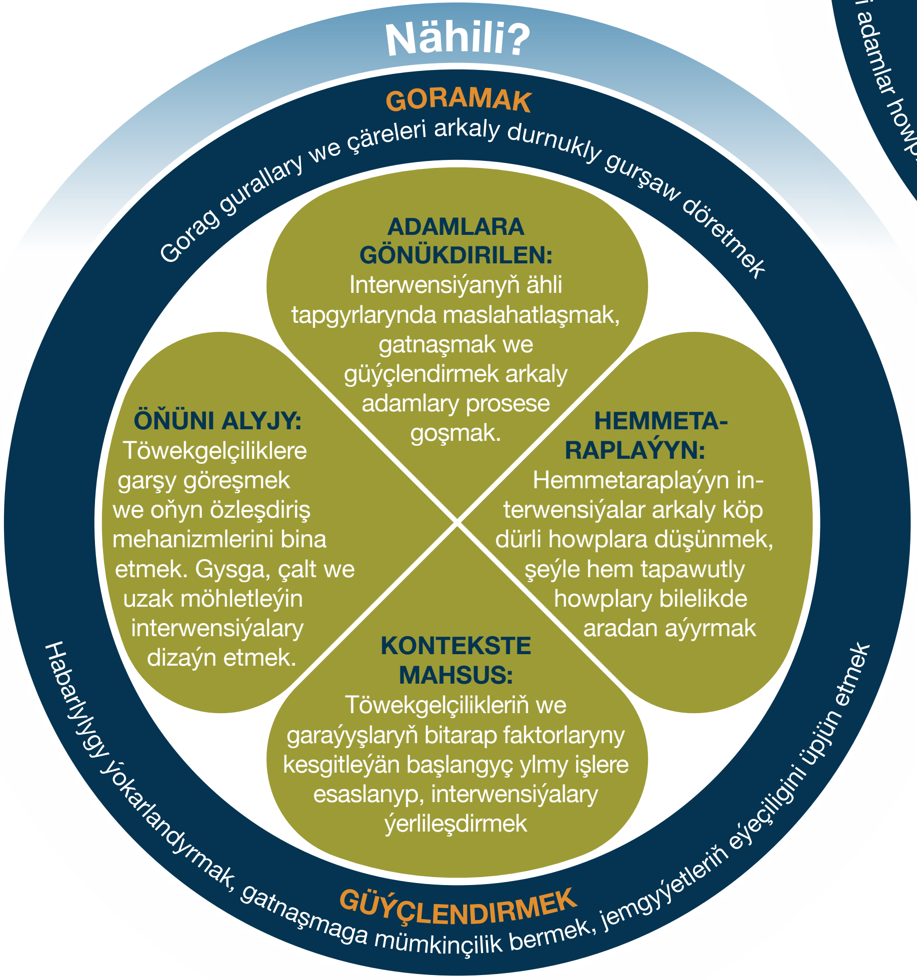

Adam howpsuzlygy çemeleşmesini dürli ädimlerde meýilnamalaşdyrmak

I ÄDIM
Derňew we kartalaşdyrmak

- San we hil görkezijileri arkaly howplara düşünmek
- Howplaryň birnäçe we bir-biri bilen bagly täsirlerini derňemek
- Zerurlyklaryň we gowşak ýerleriň kartasyny işläp düzmek
- Jemgyýetiň bar bolan mümkinçiliklerini we çeşmelerini kartalaşdyrmak

II ÄDIM
Strategiýany we maksatnamany işläp düzmek

- Adam howpsuzlygy çemeleşmesiniň dört ýörelgesini ikitaraplaýyn çarçuwasyny ulanmak arkaly interwensiýalary anyklamak
- Maksatnamany ýa-da strategiýany işläp düzmek

III ÄDIM
Gatnaşyjy äheňde durmuşa geçirmek

- Ýerli gatnaşyjylaryň we peýdalanyjylaryň ähli ädimlerde gatnaşmagyny üpjün etmek
- Bar bolan mümkinçilikleri we serişdeleri güýçlendirmek
- Durnuklylygy öňe sürmek üçin ýerli derejede eýeçiligi üpjün etmek
- Taslamany durmuşa geçirmekde güýçlendirmegi maksat edinmek

IV ÄDIM
Bahalandyrmak we täsirini ölçemek

- **Täsir:** Howplar azaldyldymy? Interwensiýalar täze howplaryň zyýanynyň öňüni aldymy?
- **Ýerliklilik:** Adam howplary bilen ýüzleşýän Interwensiýa anyklananmy?
- **Utgaşyklylyk:** Interwensiýalar ýerli töwekgelçiliklere gabat gelýärmi?
- **Täsirlilik:** Interwensiýa öz maksatlaryna ýetýärmi?
- **Netijelilik:** Serişdeler nä derejede gowy ulanylýar?
- **Durnuklylyk:** Peýdalary uzak möhletleýinmi?

Adam howpsuzlygy nukdaýnazaryndan bütindünýä pandemiýasy

Global pandemiýanyň adam howpsuzlygyna ýetirýän köp ölçegli täsiri

- Dünýädä ***6 milliona golaý*** adam öldi, ***441 milliona golaý*** adam keselledi (2022-nji ýylyň mart aýyndaky hasabata görä).
- Ikinji jahan urşundan bäri dünýädäki ***iň çuňňur çökgünlik.***
- Pandemiýa goşmaça 88 million adamy ***aşa garyplyga*** iterdi.
- ***Gender deňsizligini*** giňeltdi: maşgaladaky zorluk wakalary 20% töweregi ýokarlandy.
- Azyndan ***1,5 milliard okuwçy*** pandemiýanyň iň ýokary ýeten 2020-nji ýylyň martynda ***okuwa gidip bilmedi***.
- Dünýäde ýeterlik iýmitlenip bilmeýänleriň 2020-nji ýyldaky sanyna ***83-132 million*** adam goşulmagyna garaşylýar.
- Bosgunlar, migrantlar we göçmeli bolan adamlar ***deňsiz täsirlendi***.

Döwlete we edaralara däl-de, adamlara ýetirýän täsirine üns bermek

Adamlaryň tapawutly toparlaryna üns bermek:

Jyns, ýaş, geografiýa, ýerleşiş, ýaşaýyş, etnik gelip çykyş we ş.m. has köp ejizlikleri döredýärler.

Çagalar, garrylar, mejbur göçmeli bolanlar we ýarawsyz adamlar has ejizlediler we daşlaşdylar, şol sebäpden hem has goragsyzlaşdylar.

Howplaryň köp ölçegli täsirlerine üns bermek:

Pandemiýa howplaryň domino täsiri bilen baglanyşygyny aýan görkezdi.

Global pandemiýa dürli ýurtlardaky we dürli derejedäki döwletleriň we adamlaryň ykdysady, azyk, şahsy we syýasy howpsuzlygyna uly zyýanly täsirini ýetirdi.

Pandemiýa jogap bermekde *dört ýörelgäni* ulanmak:

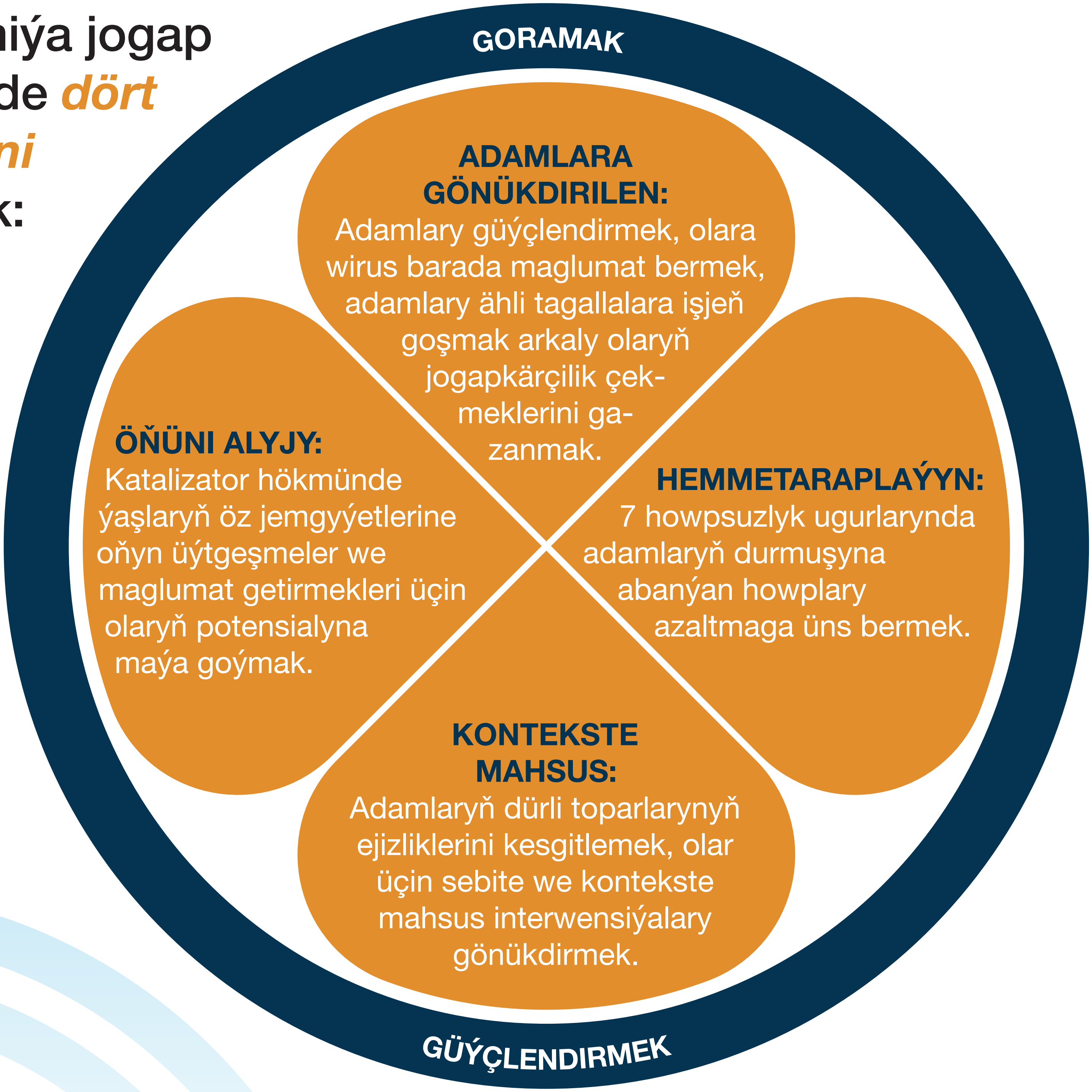

BMG-niň binasy
Arçabil şaýoly, 21-nji jaý
Aşgabat, Türkmenistan, 744036

© 2022 Birleşen Milletler Guramasynyň Türkmenistandaky wekilhanasy

www.turkmenistan.un.org